

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.15>

КОВЕРЗНЕВ В.О.

ПРО СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВА ДОСТУПУ ДО СУДУ УЧАСНИКАМ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті акцентовано увагу на тому, що забезпечення кожному права доступу до суду, а також права на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом належить до основоположних прав, гарантованих ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме тому забезпечення безперешкодного доступу до суду визначено одним із пріоритетних завдань на шляху побудови справедливого суспільства та сильних інститутів влади, що є однією із шістнадцяти Цілей сталого розвитку України, представлених у національній доповіді Уряду, які виступають орієнтиром досягнення Цілей Сталого Розвитку, затверджених на Саміті Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку у вересні 2015 р.

Доведено, що дослідження стану виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань щодо забезпечення права доступу до суду має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дає можливість оцінити реальний стан справ у цій галузі правовідносин і сформулювати пропозиції, спрямовані на його покращення.

Аналіз стану проведено за основними критеріями, які характеризують «доступ до суду» як комплексну юридичну категорію – фінансовим, територіальним, організаційним (інстанційним), інформаційним, процесуальним, а також критерієм якості законодавства.

Зроблено висновок, що чинне законодавство України не забезпечує учасникам економічних відносин право доступу до суду за територіальними й організаційними (інстанційним) критеріями, а також за критерієм якості законодавства. Зазначене вимагає негайного перегляду на законодавчому рівні системи місцевих загальних судів або створення замість ліквідованих Президентом України районних, міських і міських судів альтернативних судових інституцій для вирішення малозначних економічних спорів, зокрема третейських чи мирових судів, які діятимуть в об'єднаних територіальних громадах; уточнення на законодавчому рівні повноважень Великої Палати Верховного Суду та негайного вирішення проблеми існування в Україні двох найвищих судових установ; залучення до процесу підготовки проектів законодавства потенціалу наукових установ Національної академії наук України.

Ключові слова: учасник економічних відносин, доступ до суду, критерії забезпечення доступу до суду.

Ensuring everyone's right of access to a court, as well as the right to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal, is a fundamental right guaranteed by Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

That is why ensuring unimpeded access to justice is one of the priorities for building a just society and strong institutions of government, which is one of the sixteen Sustainable Development Goals of Ukraine presented in the Government's national report,

which serve as a guideline for achieving the Sustainable Development Goals United Nations, held in New York in September 2015.

The study of the state of implementation of Ukraine's international obligations, in the context of ensuring the right of access to court, is essential theoretical and practical, as it provides an opportunity to assess the real state of affairs in this area of legal relations and, if necessary, formulate proposals aimed at its improvement.

The study was conducted according to the main criteria that characterize the complex legal category of "access to court" – financial, territorial, organizational (instance), information, procedural, as well as the criterion of quality of legislation.

The study allowed us to conclude that the current legislation of Ukraine does not provide participants in economic relations with the right of access to court on territorial and organizational (instance) criteria, as well as on the criterion of quality of legislation.

This requires an immediate review at the legislative level of the system of local general courts or the creation instead of liquidated district, city and city courts, alternative judicial institutions for dispute resolution, in particular, arbitration or justices of the peace, which will operate in joint territorial communities and consider minor economic disputes; clarification at the legislative level of the powers of the Grand Chamber of the Supreme Court and immediate resolution of the existence of the two highest judicial institutions in Ukraine; involvement in the process of preparation of draft legislation of the potential of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Key words: *participant of economic relations, access to court, criteria for ensuring access to court.*

Вступ. Забезпечення кожному права доступу до суду, а також права на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом належить до основоположних прав, гарантованих ст. 6 Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Саме тому забезпечення безперешкодного доступу до суду визначено одним із пріоритетних завдань на шляху побудови справедливого суспільства та сильних інститутів влади, що є однією із шістнадцяти Цілей сталого розвитку України, представлених у національній доповіді Уряду, які виступають орієнтиром досягнення Цілей Сталого Розвитку, затверджених на Саміті Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку у вересні 2015 р. [2; 3].

За таких обставин дослідження стану виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у контексті забезпечення права на доступ до суду має суттєве теоретичне та практичне значення, оскільки надає можливість оцінити реальний стан справ у цій сфері правовідносин і за необхідності сформулювати пропозиції, спрямовані на його покращення.

Слід зазначити, що проблема забезпечення права доступу до суду учасникам економічних відносин у контексті досягнення Цілей сталого розвитку України залишається поза увагою наукової спільноти. Переважно вказане питання є предметом професійних інтересів суддів, і це свідчить про актуальність обраної теми наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз реального стану забезпечення державою Україна права учасників економічних відносин на доступ до суду і правосуддя за основними критеріями, що характеризують вказану правову категорію, та формування пропозицій, спрямованих на його покращення та приведення у відповідність до міжнародних стандартів.

Результати дослідження. Термін «доступ до суду» є комплексною правовою категорією; в її основі лежать декілька базових критеріїв, одночасне забезпечення яких гарантує особі право доступу до суду і правосуддя. До них належать: фінансовий, територіальний, організаційний (інстанційний), інформаційний і процесуальний критерії, а також не менш важливий критерій якості законодавства.

У зв'язку з цим аналіз стану забезпечення в Україні учасникам економічних відносин права доступу до суду буде проведено саме у контексті дотримання наведених вище критеріїв.

Фінансовий критерій. З 01 листопада 2011 р. в Україні діє Закон від 08 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» (далі – Закон № 3674-VI), який визначає правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок судового збору, умови звільнення від сплати та повернення судового збору. Умови сплати учасниками економічних відносин під час звернення до суду судового збору є фактичним відображенням фінансового критерію доступу до

суду. Відповідно до ст. 1 Закону № 3674-VI судовий збір справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих видів судових рішень; судовий збір включається до складу судових витрат.

Суб'єктами сплати судового збору є фізичні та юридичні особи усіх форм власності, а також фізичні особи-підприємці, котрі звертаються до суду із заявами або скаргами або стосовно котрих ухвалене судове рішення. Об'єктами справляння судового збору є подання до суду позовної або іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством; подання до суду апеляційної та касаційної скарг на судові рішення, а також заяв про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, про скасування рішення третейського суду, про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та про перегляд судових рішень Верховним Судом; за видачу судами документів.

За приписом ст. 4 Закону № 3674-VI розмір судового збору прив'язується до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 01 січня календарного року, в якому подається до суду відповідна заява або скарга, у відсотковому відношенні до ціни позову та фіксованому розмірі.

Так, за подання позовної заяви майнового характеру юридичною особою судовий збір становить 1,5% ціни позову, але не менше 1 розміру і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у 2020 р. ця сума становить від 2 102 грн до 735 700 грн залежно від ціни позову); за подання позовної заяви майнового характеру фізичною особою або фізичною особою – підприємцем сума судового збору складає 1% ціни позову, але не менше 0,4 розміру і не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у 2020 р. ця сума становить від 840 грн 80 коп до 10 510 грн залежно від ціни позову); за подання апеляційної скарги на рішення суду сума судового збору – 150%, а за подання касаційної скарги – 200% ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви до суду першої інстанції.

Ст. 5 Закону № 3674-VI визначено категорію позивачів, котрі звільняються від сплати судового збору при подачі заяви або скарги до суду про стягнення заробітної плати та поновлення на роботі; про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи; про виплату компенсації, повернення майна громадянам, реабілітованим відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»; про захист прав та інтересів інших осіб. Крім того, від сплати судового збору звільнені особи з інвалідністю внаслідок Другої світової війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи; особи з інвалідністю I та II груп; законні представники дітей з інвалідністю і недієздатних осіб з інвалідністю; позивачі – громадяни, віднесені до 1 та 2 категорій постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; позивачі – у справах у порядку, визначеному ст. 12 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; фізичні особи (крім суб'єктів підприємницької діяльності) – кредитори, які звертаються із грошовими вимогами до боржника щодо виплати заборгованості із заробітної плати, зобов'язань внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, виплати авторської винагороди й аліментів, після оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), а також після повідомлення про визнання боржника банкрутом.

Наведене свідчить, що Закон № 3674-VI запроваджує для фізичних і юридичних осіб достатньо високу ставку судового збору за звернення до національних судів із заявами або скаргами, однак встановлює й широке коло осіб, котрі потребують соціального захисту з боку держави, а тому звільняються від сплати судового збору.

Зазначене дає підстави для висновку, що Закон № 3674-VI створює ефективний фінансовий бар'єр для зловживання особами своїм правом звернення до суду шляхом подання завідомо безпідставних заяв і скарг, і це було поширеним явищем до моменту його ухвалення та негативно впливало на діяльність загальних судів України через їхню переважаність. Водночас Закон № 3674-VI надає можливість безоплатного звернення до суду соціально незахищеним категоріям громадян, а також усім тим, хто звертається для вирішення особливо значущих для життя людини категорій справ.

Отже, з погляду фінансового критерію в Україні забезпечено право особи на доступ до суду. *Територіальний критерій.* Дотримання цього критерію передбачає територіальне наближення суду учасників економічних відносин, якими можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Нині в Україні функціонує 661 місцевий загальний суд, розташований у кожному районному центрі України [4]. За ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на місцеві загальні суди покладено обов'язок вирішення в першій інстанції усіх цивільних і кримінальних справ, а

також справ про адміністративні правопорушення й окремих категорій адміністративних справ. Господарські справи розглядаються в першій інстанції окружними господарськими судами, розташованими в кожному обласному центрі України.

Таке розташування місцевих загальних судів перевірене часом і є виправданим, оскільки забезпечує належний територіальний доступ до суду усім, навіть тим, хто проживає у віддалених населених пунктах України, оскільки максимальна відстань до судів не перевищує 50 км.

Втім, указами Президента України від 29 грудня 2017 р. № 449/2017, 450/2017 та 451/2017 ліквідовано 142 районні суди, замість яких створено 75 окружних місцевих судів, решту районних судів реорганізовано і на їх базі створено 205 окружних місцевих судів. Отже, всього указами Президента України від 29 грудня 2017 р. замість 661 районного суду створено 280 окружних місцевих судів, що більш ніж удвічі менше за попередню кількість.

Запроваджена указами Президента України нова система місцевих загальних судів віддаляє ці суди від людини, що свідчить про значне погіршення в Україні доступу до суду за територіальним критерієм.

Організаційний (інстанційний) критерій передбачає створення оптимальної системи судів загальної юрисдикції й утворення судів відповідно до закону.

Оптимальною для України є триланкова система судоустрою, запроваджена Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII, що діє із 30 червня 2016 р. Попередня редакція цього Закону передбачала чотириланкову систему судоустрою, оскільки функцію касаційних судів виконували три вищі (адміністративний, господарський, касаційний суд із розгляду цивільних і кримінальних справ) суди та Верховний Суд України.

Законом № 1402-VIII вищі касаційні суди ліквідовано, проте створено новий Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою України, що забезпечує сталість і єдність судової практики та здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції (ст. 36).

Згідно зі ст. 37 Закону № 1402-VIII у складі Верховного Суду діють: Велика Палата, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд і Касаційний цивільний суд.

За приписом ст. 45 Закону № 1402-VIII Велика Палата Верховного Суду: 1) здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права; 2) діє як суд апеляційної інстанції у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції; 3) аналізує судову статистику, вивчає судову практику та здійснює її узагальнення; 4) здійснює інші повноваження, які визначено законом.

Таким чином, Закон № 1402-VIII фактично наділяє Велику Палату Верховного Суду правом повторного перегляду справ у касаційному порядку з метою забезпечення єдності практики касаційних судів, які структурно входять до складу Верховного Суду, що не повною мірою узгоджується з нормами ст. 129 Конституції України.

Крім того, утворення Верховного Суду відбулося на підставі Прикінцевих і перехідних положень Закону № 1402-VIII з одночасною ліквідацією Верховного Суду України, які визнано неконституційними рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 р. № 2-р/2020 [5]. У п. 8 мотивувальної частини цього рішення зазначено, що після внесення змін до Конституції України Законом № 1401 Верховний Суд України продовжує функціонувати під назвою «Верховний Суд».

Отже, починаючи з 18 лютого 2020 р. в Україні фактично діють два Верховні Суди, які є різними юридичними особами та мають різні коди ЄДРПОУ: Верховний Суд України, котрий діє від дня проголошення незалежності України та після внесення змін до Конституції України Законом № 1401 змінив назву на «Верховний Суд», а також Верховний Суд, який утворений на підставі Прикінцевих і перехідних положень Закону № 1402-VIII і фактично розпочав свою роботу з 15 грудня 2017 р.

Така ситуація ставить під сумнів легітимність діяльності Верховного Суду, утвореного Законом № 1402-VIII, та ухвалених ним рішень і потребує негайного законодавчого вирішення проблеми задля уникнення колапсу судової системи України.

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що починаючи з 15 грудня 2017 р. доступ в Україні до суду за організаційним (інстанційним) критерієм суттєво погіршено.

Інформаційний критерій. Верховною Радою України ухвалено Закон «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 р. № 3460-VI (далі – Закон № 3460-VI), який діє з 09 липня 2011 р. і визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги.

За ст. 1 Закону № 3460-VI безоплатна правова допомога гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Правова допомога полягає в наданні правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Правові послуги, що надаються в рамках безоплатної правової допомоги, включають надання інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Правова допомога включає в себе надання безоплатної первинної та безоплатної вторинної правової допомоги (ст. 7).

Безоплатна первинна правова допомога передбачає такі види правових послуг, як: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання консультацій, роз'яснень і підготовка проектів договорів користування земельними ділянками для сільського населення – власників земельних ділянок; надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Право на отримання безоплатної первинної правової допомоги мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Безоплатна вторинна правова допомога полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг, як: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно із Законом № 3460-VI мають, зокрема, особи, котрі перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, що отримують пенсію або допомогу, яка призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб; внутрішньо переміщені особи; громадяни України – власники земельних ділянок, котрі проживають у сільській місцевості; особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; ветерани війни й особи, на котрих поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; особи, що мають особливі заслуги й особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань; особи, реабілітовані відповідно до законодавства України; громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, а також іноземці й особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що утворюються Міністерством юстиції України, а також адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Законом № 3460-VI комплексно вирішено проблему надання населенню безоплатної правової допомоги в тих випадках, коли через об'єктивні та суб'єктивні обставини людина позбавлена можливості самостійно оплатити послуги професійного адвоката або має потребу в отриманні правової інформації чи в роз'ясненнях правового характеру.

Зазначене дає підстави стверджувати, що за інформаційним критерієм оцінки в Україні право особи на доступ до суду забезпечено на належному рівні.

Процесуальний критерій. Нині в Україні діють уніфіковані процесуальні кодекси в редакції Закону від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон № 2147-VIII).

Чинні процесуальні кодекси України запроваджують розгляд цивільних і господарських справ на засадах верховенства права; гласності та відкритості судового процесу і його повного фіксування технічними засобами; змагальності сторін; диспозитивності; пропорційності; обов'язковості судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом; розумності строків розгляду справи; неприпустимості зловживання процесуальними правами.

Гласність судового процесу передбачає усний і відкритий розгляд усіх справ і гарантує право будь-якої особи бути присутньою в судовому засіданні з можливістю проводити у залі суду фотозйомку, відео- і аудіозапис із використанням портативних засобів без отримання окремого дозволу суду, за винятком випадків, коли відкритий розгляд справи може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, або розголошення таємниці усиновлення чи відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя учасників справи або відомостей, які принижують їхню честь і гідність. У таких випадках розгляд справи провадиться у закритому судовому засіданні, про що суд постановляє мотивовану ухвалу.

Під час розгляду справи суд здійснює аудіозапис судового процесу за допомогою технічних засобів, копія технічного запису судового процесу може бути надана учасникам справи за їхньою заявою.

Відкритість суду також полягає в обов'язку надавати інформацію про дату, час і місце розгляду справи будь-якій особі, яка звертається за її отриманням. Крім того, будь-яка особа, котра навіть не була учасником справи, має можливість ознайомитися з ухваленим судом судовим рішенням у порядку, встановленому Законом України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV. За Законом № 3262-IV усі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі (у Єдиному реєстрі судових рішень) не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судові рішення оприлюднюються за винятком інформації, яка за рішенням суду щодо розгляду справи у закритому судовому засіданні підлягає захисту від розголошення.

У текстах судових рішень, що відкриті для загального доступу, не можуть бути розголошені відомості, які дають можливість ідентифікувати фізичну особу. Такі відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями.

Верховенство права визначається у процесуальному законодавстві України лише в контексті розгляду справ відповідно до Конституції, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6, ст. 10]. Втім, таке визначення верховенства права є неповним і не розкриває змісту цієї правової конструкції.

Найбільш розгорнуте і таке, що відповідає правовому змісту та призначенню, поняття «верховенство права» сформульовано в монографії «Господарське законодавство України: перспективи модернізації на засадах сталого розвитку», підготовленої Інститутом економіко-правових досліджень НАН України, як сукупність таких елементів:

- дотримання основоположних прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародних актах, що є частиною національного законодавства України;
- відповідності національних законодавчих актів принципу юридичної визначеності й основоположним правам, закріпленим у Конституції України та міжнародно-правових актах;
- забезпечення кожному права на незалежний, неупереджений і справедливий суд;
- реальне виконання ухвалених судових рішень [7, с. 250].

Пропорційність у судочинстві полягає в обов'язку суду під час розгляду справи й ухвалення рішення забезпечити розумний баланс між приватними інтересами окремої особи та публічними інтересами суспільства, а також враховувати особливості предмету спору, складність справи та її значення для сторін.

Дотримання принципу змагальності сторін гарантовано введенням до чинних процесуальних кодексів України норм, що надають учасникам справи рівні можливості щодо здійснення своїх процесуальних прав та обов'язків; нормативним закріпленням обов'язку сторін доводити в суді обставини, які мають значення для справи та на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень. Під час розгляду справи суд повинен зберігати об'єктивність і неупередженість, керувати ходом судового процесу, сприяти врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами, роз'яснювати сторонам їхні процесуальні права й обов'язки, а також наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій; сприяти учасникам справи в реалізації ним процесуальних прав і запобігати зловживанню учасниками судового процесу їхніми процесуальними правами [6, ст. 12, 81].

Суттєвим кроком до покращення доступу до суду є законодавче запровадження в загальних судах України Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка після технічного введення в дію усіх її компонентів (технічних модулів) дозволить особам подавати до суду процесуальні заяви та скарги в електронній формі; забезпечить обмін документами в електронній формі між судами та між судом і учасником процесу та розгляд справ у режимі відеоконференції – навіть у випадках, коли учасники перебувають поза приміщенням суду.

ЄСІТС передбачає подання доказів і формування судових справ в електронній формі, що значно зменшить судові витрати, пов'язані з розглядом справи, які несуть сторони та держава. Для осіб, котрі не мають навичок користування сучасними інформаційними технологіями, зберігається чинний спосіб комунікації із судом – подання заяв і скарг у письмовій формі через канцелярію суду або поштою. Тому їхнє право доступу до суду із фактичним запровадженням ЄСІТС не обмежиться.

Процесуальне законодавство України покладає на суди обов'язок належного обґрунтування та мотивування ухвалених ними рішень із зазначенням стислого викладу позиції позивача та заперечень відповідача; поданих у процесі судового розгляду заяв і клопотань; усіх фактичних обставин, встановлених судом, і змісту спірних правовідносин із посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини; доказів, відхиленних судом, із наведенням мотивів їх відхилення; мотивованої оцінки кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не стосується предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику; норми права, які застосував суд, і мотиви їх застосування; норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, і мотиви їх незастосування; висновку суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог; строку і порядку набрання рішенням суду законної сили та його оскарження [6, ст. 265].

З метою покращення стану виконання судових рішень Верховною Радою України ухвалено нову редакцію Закону «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 № 1404-VIII (далі – Закон № 1404-VIII), який визначає виконавче провадження як завершальну стадію судового провадження і примусове виконання судових рішень.

Законом № 1404-VIII запроваджено інститут приватних виконавців, котрі показали значно вищу ефективність роботи порівняно з державними виконавцями; надано виконавцям право:

- за наявності вмотивованого рішення суду – примусового проникнення до житла чи іншого володіння фізичної особи та безперешкодного входження на земельні ділянки, до житлових та інших приміщень боржника – фізичної особи, особи, в якій перебуває майно боржника чи майно та кошти, належні боржникові від інших осіб, проводити в них огляд, у разі потреби примусово відкривати їх в установленому порядку із залученням працівників поліції, опечатувати такі приміщення, арештовувати, опечатувати та вилучати належне боржникові майно, яке там перебуває та на яке згідно із законом можливо звернути стягнення;

- накладати арешт на майно боржника, опечатувати, вилучати, передавати таке майно на зберігання та реалізовувати його в установленому законодавством порядку;

- накладати арешт на кошти та інші цінності боржника, зокрема на кошти, які перебувають у касах, на рахунках у банках, інших фінансових установах та органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, на рахунки в цінних паперах, а також опечатувати каси, приміщення і місця зберігання грошей;

- здійснювати реєстрацію обтяжень майна у процесі й у зв'язку з виконавчим провадженням;

- накладати стягнення у вигляді штрафу на фізичних, юридичних і посадових осіб;

- у разі ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, звертатися до суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду боржника – фізичної особи чи керівника боржника – юридичної особи за межі України до виконання зобов'язань за рішенням або погашення заборгованості за рішеннями про стягнення періодичних платежів;

- отримувати від банківських та інших фінансових установ інформацію про наявність рахунків та / або стан рахунків боржника, рух коштів та операції за рахунками боржника, а також інформацію про договори боржника про зберігання цінностей або надання боржнику в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком.

Отже, за процесуальним критерієм оцінки чинне законодавство України повною мірою враховує міжнародні засади доступу особи до суду та забезпечує незалежний і безсторонній розгляд судами справ на засадах верховенства права, змагальності судового процесу, а також реальне виконання судових рішень упродовж розумного строку.

Критерій якості законодавства. На жаль, матеріальне законодавство України характеризується нестабільністю та суперечністю норм, і це ускладнює його застосування. Насамперед це зумовлено тим, що значна кількість законодавчих актів приймається з метою лобіювання інтересів окремих промислово-фінансових груп, які мають монопольне становище на ринках і серйозний вплив на депутатський корпус Верховної Ради України. Акти законодавства ухвалюються без попереднього проведення наукової експертизи, дослідження їх регуляторного впливу на господарську діяльність і без відповідного фінансового забезпечення, внаслідок чого більшість із них, зокрема з питань соціального захисту населення, залишаються виключно декларацією про наміри та не виконуються.

Як приклад можна навести прийнятий у «турборежимі» та з порушенням процедури Закон України від 16 жовтня 2019 р. № 193-ІХ, яким внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «Про вищу раду правосуддя» у частині порядку формування складу Верховного Суду та Вищої ради правосуддя щодо діяльності органів суддівського самоврядування та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, щодо порядку притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, окремі положення якого визнані такими, що не відповідають Конституції, рішенням Конституційного Суду України від 11 березня 2020 р. № 4-р/2020 [8].

Якість національного законодавства України неодноразово була предметом розгляду Європейського суду з прав людини, котрий вказував на його недосконалість і неможливість належного виконання.

Тому слід констатувати, що доступ до суду за критерієм якості національного законодавства не повною мірою відповідає міжнародним стандартам.

Усунення цього недоліку можливе шляхом чіткого дотримання встановлених законодавством процедур ухвалення законодавчих актів, які мають регуляторний характер, а також залучення для проведення наукової експертизи проєктів законодавства наукових установ Національної академії наук України.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що чинне законодавство України не забезпечує учасникам економічних відносин право доступу до суду за територіальним та організаційним (інстанційним) критеріями, а також за критерієм якості законодавства.

Зазначене потребує невідкладного перегляду на законодавчому рівні системи місцевих загальних судів або створення замість ліквідованих Президентом України районних, районних у містах і міських судів, альтернативних судових інституцій для вирішення малозначних економічних спорів, зокрема третейських або мирових судів, які діятимуть в об'єднаних територіальних громадах. Крім того, підлягають уточненню на законодавчому рівні повноваження Великої Палати Верховного Суду та негайне вирішення питання фактичного існування в Україні двох найвищих судових інституцій. З метою покращення якості національного законодавства пропонується залучення до процесу підготовки проєктів законодавства наукових установ Національної академії наук України.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Перетворення нашого світу : Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>.
3. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2017 р. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku/>.
4. Перелік апеляційних та місцевих загальних судів, в яких впроваджено систему відеоконференцз'язку. URL: <https://court.gov.ua/vidxls>.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі № 2-р/2020 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень п. 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20>.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 13 лютого 2020 р. Київ : Паливода А.В., 2020. 304 с.

7. Господарське законодавство України: перспективи модернізації на засадах сталого розвитку : монографія / під заг. ред. В.А. Устименка. Київ : НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. 2019. 320 с.

8. Рішення Конституційного суду України від 11 березня 2020 р. № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 р. № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20>.